

ВПЛИВ ІНОЗЕМНОГО КАПІТАЛУ НА ФУНКЦІОНУВАННЯ БАНКІВСЬКОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ

Стаття присвячена виявленню впливу банків з іноземним капіталом на функціонування банківської системи України.

Ключові слова: банки з іноземним капіталом, банківська система.

В статье уделено внимание влиянию банков с иностранным капиталом на функционирование банковской системы Украины.

Ключевые слова: банки с иностранным капиталом, банковская система.

The article is dedicated to estimation of foreign banks' influence on Ukrainian bank system function.

Key words: foreign banks, bank system.

Вступ. Результати досліджень вітчизняних науковців, що ґрунтуються на вивченні впливу іноземного капіталу, доводять, що роль іноземних інвестицій для розвитку банківського сектора України неоднозначна. Приток іноземного капіталу може мати різні наслідки залежно від макроекономічних передумов та інституційного середовища, що існує в країні.

Дослідженню питань присутності іноземного банківського капіталу та його впливу на функціонування банківської системи України присвячено праці вітчизняних економістів, зокрема Бутейка О., Вахненко Т., Геєця В., Савлука М., Соскіна О., Сугоняка О., Шелудько Н. та ін.

Постановка завдання. Метою дослідження є виявлення впливу банків з іноземним капіталом на функціонування банківської системи України. Її досягнення передбачає систематизацію та поглиблення методичного забезпечення оцінки такого впливу та його емпіричну перевірку з використанням економетричного аналізу.

У роботі використано наступні методи дослідження: діалектичний, абстрактно-логічний, економіко-статистичний, аналітичних порівнянь, аналізу і синтезу. Основним джерелом інформації були матеріали Національного банку України.

Виклад основного матеріалу. Аналіз методичного забезпечення оцінки впливу банків з іноземним капіталом на функціонування банківської системи країн показав, що можна виділити три

основні роботи за такими критеріями: обґрунтованість методики, правильність побудови та аналізу економетричних моделей, глибина і цікавість висновків.

1. Група науковців під керівництвом К. Стіжена в роботі «Як впливає входження іноземних банків на вітчизняний банківський ринок?» досліджує міру присутності іноземного капіталу в банківських системах та оцінює її вплив на показники діяльності вітчизняних банків [1].

Об'єктами дослідження виступають банки з національним та іноземним¹ капіталом 80 країн світу. Вони використовують статистичні дані, отримані протягом 1988-1995 років. До статистичної вибірки потрапили такі фінансові показники діяльності банків, як чиста маржа, невідсоткові доходи, загальні витрати, прибуток до оподаткування та їхні відношення до загальних банківських активів.

Дослідники проводять аналіз, розрахувавши показники частки іноземного капіталу (кількість іноземних банків, поділена на загальну кількість банків) та частку активів іноземних банків в активах банківської системи країни. Також наводять групування за цими ознаками за регіонами світу та країнами з різним рівнем національного доходу.

Наводяться порівняльні дані для вітчизняних та іноземних банків за рядом показників (чиста маржа/загальні активи, невідсотковий дохід/загальні активи, сплачені податки/загальні активи,

¹ Банк з іноземним капіталом – банк, у якому 50 % і більше капіталу належить іноземному інвестору (прим. автора за цією методикою).

чистий прибуток/загальні активи) для кожної з вісімдесяти країн. Дійшли до висновку, що в розвинутих країнах іноземні банки отримують нижчу маржу, менші обсяги чистого прибутку та загальних витрат порівняно з країнами, що розвиваються. Якщо зниження спреду та прибутковості банків з іноземним капіталом пояснюється високим рівнем конкурентоспроможності та розвинутою ринковою інфраструктурою в розвинутих країнах світу, то більші обсяги витрат, понесені в країнах, що розвиваються, пов'язані з асиметрією інформації та різним доступом до неї місцевих та іноземних банків (у перших він більший). Це пояснює різні причини експансії іноземних банків у різні групи країн.

Для кількісного визначення впливу іноземного капіталу на діяльність вітчизняних банків використовується регресійна залежність:

$$\Delta I_{i,j,t} = a_0 + b \cdot FS_{j,t} + b_1 \cdot B_{i,t} + b_2 \cdot X_{j,t} + e_{i,j,t},$$

де $\Delta I_{i,j,t}$ – залежна змінна, що відображає відношення прибутку до оподаткування/загальні активи для вітчизняного банку i в країні j в час t ; $FS_{j,t}$ – частка іноземних банків в країні j в час t ; $B_{i,t}$ – банківська змінна для вітчизняного банку i в час t ; $X_{j,t}$ – змінна по країні j в час t ; a_0 – константа; b , b_1 та b_2 – коефіцієнти; $e_{i,j,t}$ – вектор помилок.

Дослідження довели, що входження іноземних банків на національні ринки спричиняє зменшення прибутковості вітчизняних банків, змушує їх скорочувати рівень витрат і запозичувати сучасні технології та досвід ведення бізнесу, у тому числі нові методи управління ризиками банківської діяльності та оцінки кредитоспроможності клієнтів.

Цікавим є один з висновків проведеного аналізу: замість показника частки іноземних банків в країні $FS_{j,t}$ було використано показник частки активів іноземних банків до сукупних банківських активів FBA/TA (FBA – активи іноземних банків, TA – сукупні банківські активи) і побудовано нову регресійну модель. За результатами тестування нової залежності виявлено, що кількість іноземних банків, що діють на ринку, справляє більший вплив, ніж розмір їхніх активів, забезпечуючи конкурентні умови ведення бізнесу.

Дослідники наголошують, що в цілому для економіки і споживачів вплив від збільшення присутності іноземних банків є позитивним, оскільки загострюється конкуренція, скорочуються витрати, зменшується рівень маржі місцевих банків, завдяки чому зростають можливості для кредитування, стимулюються інновації, зростає гнучкість банківської системи. Серед негативних наслідків він вказує лише на те, що місцеві банки будуть вимушені обслуговувати менш кредитоспроможних клієнтів, хоча світова практика доводить, що таких наслідків набагато більше [1].

Здійснене дослідження є ґрунтовним, його висновки є реалістичними та прогнозованими, тому зазначена методика буде використана для

побудови регресійної моделі для іноземних та вітчизняних банків України.

2. У роботі О. Разанау [2] були розглянуті основні мотиви входження іноземних банків на прикладі України та Білорусі. Автор обґрунтовує причини експансії іноземних банків протягом 90-х років у контексті сучасного трактування еkleктичної парадигми Даннінга. Він розглядає такі фактори, що впливають на прийняття транснаціональними банками рішення про розширення присутності в країнах, що розвиваються, та країнах з перехідною економікою:

- недосконалі ринки продуктів (сегментування ринків і диференціація банківських продуктів, нові маркетингові технології);
- недосконалі ринки ресурсів (доступ до світового ринку капіталів);
- економія на внутрішніх операціях (ефективність маркетингу, доступність трансферів, розвинута мережа інформації);
- банківський ринок країни зростає високими темпами.

Дослідник буде економетричну модель для визначення факторів, що найбільше впливають на входження іноземних банків у країну. Статистичні дані, що використовуються для аналізу, обрані як ті, що гіпотетично високо корелюють зі зростанням чисельності іноземних банків. Об'єктами дослідження виступають банківські системи Білорусі та України.

Модель має такий вигляд:

$$Y_j = f(SIZE_j, RATIO_j, DISTANCE_j, IMPORTS, FDI) + u_j,$$

де Y_j – присутність іноземного банку j в країні (1 – банк має філії чи представництва, 0 – банк не має філій та представництв); $SIZE_j$ – натуральний логарифм сукупних банківських активів, млн дол. Логарифм відображає припущення автора щодо зростання специфічних переваг банку зі збільшенням його активів у зворотній пропорції; $RATIO_j$ – відношення власний капітал материнського банку/сукупні активи материнського банку, млн дол, для j -ого банку; $DISTANCE_j$ – натуральний логарифм географічної відстані від Києва до міста, де розташований головний офіс іноземного банку, км. Логарифм відтворює гіпотезу про зворотно пропорційний зв'язок між витратами, пов'язаними з експансією, та відстанню; $IMPORTS$ – обсяг імпорту України з країни розташування материнського банку, млн дол. FDI – натуральний логарифм сукупного обсягу прямих іноземних інвестицій в Україну з країни розташування материнського банку, млн дол; u_j – вектор помилок.

Емпіричне дослідження має такі висновки:

- розмір банківських активів є більшою перевагою для входження іноземного банку в ринок, ніж показник, що відображає відношення власного капіталу до активів материнського банку. Цей результат відрізняється від результатів аналогічних досліджень, проведених в

розвинутих країнах. На думку автора, він пояснюється тим, що українські споживачі банківських послуг не виділяють як перевагу іноземного банку ступінь його ризиковості, який визначається відношенням власного капіталу до сукупних активів банку;

- підтвердилася гіпотеза дослідника щодо місця розташування материнського банку. Так, його аналіз довів, що цей фактор є впливовим у прийнятті рішення іноземного банку про експансію в інші країни;
- високе значення коефіцієнта кореляції свідчить про тісний зв'язок між обсягами імпорту в Україну та входженням іноземних банків з країни-експортера. Проте такі дані не підтвердилися стосовно прямих іноземних інвестицій, що дає підстави для подальших наукових пошуків в цьому напрямі.

Дослідження, проведене О. Разанау, є одним з прикладів прикладного обґрунтування економічної теорії (у даному випадку еkleктичної парадигми). Його результати та висновки необхідні для аналізу причин входження іноземних банків в країни з перехідною економікою. Проте ряд факторів, використаних автором, є сумнівними з точки зору здійснення впливу на мотиви для розширення присутності іноземних банків. До них належать географічна відстань між Києвом і місцем розташування материнського банку та обсяги імпорту між країнами.

Незважаючи на наявні недоліки, дослідження Разанау актуальне, має наукову цінність та новизну.

3. Робота І. Цахельник «Входження іноземних банків в країни СНД» присвячена огляду факторів, які зумовили збільшення кількості банків з іноземним капіталом в країнах СНД [3]. Автор зазначає, що на початку 90-х років після денационалізації банків країни колишнього СРСР відчували нестачу національного капіталу для проведення реструктуризації економіки. Вітчизняні комерційні банки були недокапіталізовані, тому їхні можливості здійснювати довгострокове кредитування стратегічних державних проектів були обмежені. Лібералізація руху капіталу була вимушеною, але мала позитивні наслідки: відбулося здійснення економічних реформ, у країнах з'явилася більша кількість фінансових посередників, що сприяло загостренню конкуренції в банківському секторі.

За дослідженням автора, завдяки іноземним банкам став можливим подальший розвиток місцевих ринків у країнах з перехідною економікою, був забезпечений високий рівень фінансової стабільності в країнах-реципієнтах шляхом кращого управління ризиками, залучення нових інформаційних технологій та доступу до світових кредитних ресурсів.

Науковець визначила 3 групи мікроекономічних та поведінкових мотивів, які спонукають іноземні банки до розширення діяльності:

- 1) фактори конкурентних переваг, до яких належать інноваційні продукти, високий рівень

якості менеджменту та посередницьких зв'язків, інформація (захисний мотив – надання послуг клієнтам материнського банку, бізнес яких знаходиться за кордоном, або так зване «слідування за клієнтом» з метою недопущення розголошення інформації стосовно його діяльності);

- 2) чинники ефективності, які не можуть бути використані місцевими банками-конкурентами: розмір банку, ступінь його інтернаціоналізації, дистрибутивні канали – дозволяють іноземним банкам зменшити рівень витрат;
- 3) географічна диверсифікація, розподіл ризиків за регіонами та напрямками для транснаціональних банків.

Емпіричний аналіз ґрунтується на оцінці факторів, що впливають на розміщення банківської діяльності за кордоном. Для цього була використана база статистичних даних щодо дванадцяти країн СНД за 1994–2004 роки.

Серед кількісних факторів, що впливають на входження іноземних банків на ринки країн з перехідною економікою, дослідник відзначила розмір маржі та інфляцію.

Економетрична модель має вигляд регресійної залежності:

$$FBANK_{i,t} = a_{i,t} + \sum_{j=1}^J \beta_j REFORM_{j,t} + \sum_{k=1}^K \gamma_k FINSIZE_{k,t} + \sum_{l=1}^L \delta_l EFECT_{l,t} + \sum_{m=1}^M \eta_m WEALTH_{m,t} + \sum_{n=1}^N \eta_n INVEST_{n,t} + a_{i,t} POLITICS_{i,t} + e_{i,t},$$

де FBANK – індикатор присутності іноземних банків. Виступає залежною змінною, що виражається відношенням числа іноземних банків до загальної кількості банків та відношенням активів іноземних банків до сукупних банківських активів; REFORM – характеризує економічні реформи в країні i в момент часу t . Показник залежить від рівня розвитку банківського сектора та промисловості, а також частки приватного сектора порівняно з державним; FINSIZE – показник надає оцінку привабливості країни для іноземних банків з точки зору розвиненості її фінансового сектора. Визначається наступними характеристиками: кредити/ВВП, депозити/ВВП, M_2 /ВВП (монетизація економіки). На основі даних встановлюється середньозважена величина; EFECT – відображає ефективність фінансового сектора країни, виходячи з рівня інфляції та розміру маржі; WEALTH – індикатор добробуту в країні (ВВП на душу населення, чисельність населення, обсяг торгівлі/ВВП); INVEST – показник інвестиційної привабливості країни, характеризується обсягом прямих іноземних інвестицій до ВВП та обсягом інвестицій, здійснених вітчизняними інвесторами, до ВВП; POLITICS – політичний ризик у країні; $e_{i,t}$ – вектор помилок.

У результаті аналізу отримані такі результати.

1. Якщо залежною змінною є частка активів іноземних банків у сукупних банківських активах, то: розмір фінансового ринку країни-реципієнта негативно впливає на входження іноземних банків, оскільки для них перспективними є малі та нерозвинені ринки; рівень добробуту та

проведені економічні реформи є факторами позитивного впливу: чим вищі доходи громадян, тим більші їхні потреби в отриманні якісних фінансових послуг, яких потребують і вітчизняні експортери; ефективність фінансового сектора, інвестиційний клімат і політична ситуація не є впливовими показниками.

2. Якщо залежною змінною є частка іноземних банків у загальній кількості банків, то: значними є вплив політичної ситуації в країні та економічні перетворення; інвестиційний клімат та розмір фінансового ринку є не впливовими факторами; на протиположні результати попереднього етапу дослідження показник добробуту населення країн негативно впливає на розширення присутності іноземних банків. Автор пояснює це тим, що в країнах з низьким рівнем доходів населення іноземні банки схильні відкривати представництва, а не філії або дочірні банки. Через це їхня кількість зростає, але активи іноземних банків не становлять значну питому вагу в сукупних активах банківської системи даної країни.

Для обох випадків присутність банків з іноземним капіталом є тим більшою, чим нижчими є рівень інфляції та маржа. На початку структурних перетворень у країнах з перехідною економікою фінансова нестабільність позначалася на високих темпах інфляції та значній банківській маржі, тому активність банків з іноземним капіталом була незначною [3].

Характеризуючи три методики оцінки впливу іноземного капіталу на функціонування банківської системи країни-реципієнта, варто відзначити, що кожне дослідження має високу прикладну цінність, оскільки його результати являють собою емпіричне обґрунтування та економічну інтерпретацію теоретичних основ наукової роботи.

Кожна методика розглядає проблему доступу іноземного капіталу на національні ринки в окремому аспекті: група К. Стіжена робить акцент на порівняльний аналіз діяльності банків з іноземним та національним капіталом, О. Разанау визначає мотиви, що найбільше впливають на прийняття рішення про розширення присутності іноземних банків на прикладі України та Білорусі, І. Цахельник проводить порівняльний аналіз щодо країн СНД з метою встановити вплив різних факторів на кількість та частку банків з іноземним капіталом. Їхнє надбання є важливим підґрунтям для побудови економіко-математичної моделі як емпіричного підтвердження результатів даної роботи.

Основною задачею, на вирішення якої спрямована наша модель, є встановлення наявності зв'язку між показниками присутності іноземного капіталу в Україні та показником прибутковості і визначення міри впливу на останній.

Для побудови моделі здійснюється вибір та аналіз всіх можливих факторів, що впливають на залежну змінну. У якості екзогенних змінних обрано такі показники:

1. Питома вага банків з частковим іноземним

капіталом у загальній кількості зареєстрованих банків в Україні – X_1 , %. Показник розраховується як кількість банків з частковим іноземним капіталом, поділена на загальну кількість банків в Україні, помножена на 100 %.

2. Питома вага капіталу іноземних банків у сукупному статутному капіталі – X_2 , %. Розраховується відношення суми статутних капіталів іноземних банків до сукупного статутного капіталу банків України.

3. Питома вага банків зі стовідсотковим іноземним капіталом у загальній кількості зареєстрованих банків в Україні – X_3 , %. Показник розраховується як кількість банків зі 100-відсотковим іноземним капіталом, поділена на загальну кількість банків в Україні, помножена на 100 %.

Ендогенною, або вхідною змінною, є показник процентної маржі, Y , що вимірюється у відсотках. Він розраховується як різниця між відсотковими ставками з наданих кредитів і залучених банками депозитів та представляє собою процентне вираження прибутку банків. У даному випадку це усереднений прибуток всіх банків України.

Інформаційним забезпеченням для побудови моделі є звітність Національного банку України за 2000-2008 роки та розрахунки, здійснені на основі банківської звітності.

У процесі тестування побудованої регресії має бути підтверджена гіпотеза стосовно більшого впливу показника X_1 на показник процентної маржі порівняно з іншими факторами.

Регресія будується на основі динамічних рядів змінних X_1 , X_2 , X_3 та Y , з використанням пакету Stata 8.

Регресійне рівняння багатofакторної моделі для оцінки впливу показників присутності іноземного капіталу на прибутковість банків України має вигляд:

$$Y = 6,221 + 0,446 \cdot X_1 + 0,068 \cdot X_2 - 1,129 \cdot X_3.$$

За розрахунками $t_{b0} = 5,091839$, $t_{b1} = 3,341458$, $t_{b2} = 3,893066$, $t_{b3} = -2,76354$.

Коефіцієнт множинної детермінації R^2 дорівнює 0,8869, це означає, що 88,69 % зміни Y пояснюється регресією, наявний зв'язок. Однак t_{b3} менший за $t_{\text{крит}}$ ($t_{\text{крит}} = 3,182$), тому параметр b_3 є статистично незначимим, його впливом на Y можна знехтувати. Модель є адекватною: $F = 7,98$, $F_{\text{крит}} = 6,59$. $F > F_{\text{крит}}$.

Отже, показник питомої ваги банків з частковим іноземним капіталом є більш впливовим, ніж частка, яку займає статутний капітал іноземних банків у сукупному капіталі банківської системи України або питома вага банків зі стовідсотковим іноземним капіталом. Результат підтверджує гіпотезу та висновки, зроблені групою К. Стіжена при здійсненні статистичного аналізу діяльності іноземних банків у 80 країнах світу.

Висновки. Активне проникнення іноземного капіталу у вітчизняний банківський сектор несе в собі як позитивні наслідки, так і певні ризики, які можуть не лише призвести до зміни його структури, а й спричинити неконтрольовані

наслідки для економічної системи держави. Загострення міжбанківської конкуренції можна розглядати у двох аспектах – як явище, що стимулює банки до скорочення витрат, збільшення якості та асортименту послуг, що надаються, зменшення їхньої вартості та підвищення ефективності функціонування банківської системи в цілому за рахунок скорочення маржі.

Проте можливі й руйнівні наслідки конкурентних відносин між банками. Маючи більший ресурсний потенціал, залучаючи дешевші грошові кошти в материнських установах, іноземні банки займають найбільш доходні та привабливі з точки зору зростання ніші і, дотримуючись стратегії «зняття вершків», витісняють менш конкурентоспроможних конкурентів – вітчизняні банки. Останні змушені обслуговувати роздрібний ринок, концентруючи увагу на високо ризикованих клієнтах, через що погіршується якість їхнього кредитного портфелю (зростає частка проблемних кредитів).

Одним з проявів жорстких конкурентних умов є банкрутство малих та середніх банків, або вимушена їх консолідація з вітчизняними банками, або поглинання іноземними банками, що призводить до зростання частки іноземного капіталу в банківській системі України.

Ще більш непередбачуваним може стати проникнення філій іноземних банків на український ринок. Проблеми, пов'язані з їхнім входженням, ґрунтуються на невизначеності законодавчого поля, що має регулювати їхню діяльність в Україні: філія діє без утворення юридичної особи, банківський нагляд за дотриманням нею економічних нормативів здійснює центральний банк країни походження, а не НБУ.

Через низький інвестиційний рейтинг України малоімовірно є поява високо надійних банків, а прихід банків-спекулянтів, забезпечених лише короткостроковим капіталом, не бажаний.

Також існує небезпека в повноцінній реалізації грошово-кредитної політики Нацбанком, оскільки недотримання нормативів філіями банків-нерезидентів призведе до втрати контролю над інфляційними процесами та неможливістю регулювати пропозицію грошей, яка виступає одним з основних інструментів монетарної політики.

Аналіз розробленої трифакторної регресійної моделі підтвердив гіпотезу, щодо впливу банків з іноземним капіталом на функціонування банківської системи України. В умовах значного поширення банків з іноземним капіталом унеможлиблюється здійснення належного банківського контролю за учасниками ринку, посилюється макроекономічна і політична нестабільність.

ЛІТЕРАТУРА

1. Claessens Stijn, Asli Demirgüç-Kunt, and Harry Huizinga (1998). How Does Foreign Entry Affect the Domestic Banking Market? // <http://www.worldbank.org/html/dec/Publications/Workpapers/WPS1900series/wps1918/wps1918.pdf>.
2. Razanau, Alexei. (2000). Entry decision of foreign banks in postcommunist countries: the case of Ukraine and Belarus// http://www.eerc.kiev.ua/research/matheses/2000/Razanau_Aliaksei/body.pdf.
3. Tsahelnik, Iryna (2007). Foreign bank entry in CIS countries// <http://www.eerc.kiev.ua/research/matheses/2007/itsahelnik/body.pdf>.
4. <http://www.bank.gov.ua> – сайт НБУ.

Рецензенти: Бажал Ю.М., д.т.н., професор,
Верланов Ю.Ю., к.е.н., професор

© Нетудихата К.Л., 2009

Надійшла до редколегії 26.05.2009 р.